

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/335498028>

Fantazijsko i fantastičko u savremenoj prozi

Chapter · August 2019

CITATIONS

0

READS

127

2 authors:

Mladen Jakovljević

Faculty of Philosophy, Kosovska Mitrovica

27 PUBLICATIONS 16 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Vladislava Gordic

University of Novi Sad

31 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Alternate Realities [View project](#)

Žanrovska ukrštanja srpske i anglofone književnosti [View project](#)

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА – Међународни тематски зборник
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES – Thematic Collection of Papers
of International Significance

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ - Международный тематический сборник

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА II: I. ОГЛЕДАЛА СТВАРНОСТИ
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES II: I. REFLECTIONS OF REALITY
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ II: I. ЗЕРКАЛА ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

Издавач

*Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици*

За издавача

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Уређивачки одбор

*Проф. др Мирјана Лончар Вујновић, проф. др Владан Виријевић, проф. др Младен
Јаковљевић, проф. др Марта Вукојичић Лазар, проф. др Оливера Марковић Савић,
проф. др Звездан Арсић, проф. др Александра Костић Тмушић, проф. др Јелена
Михајловић, доц. др Драјана Ситанојевић, доц. др Јелена Бајовић, доц. др Данијела
Кулић, доц. др Неџиб Прашевић.*

Рецензенти

*Prof. dr Laurence Armand French, Justiceworks Institute, University of New
Hampshire, Durham, USA*

Prof. dr Davronzhon Erinovich Gaipov, Suleyman Demirel University, Kazakhstan

Prof. dr Alexandra Perovic, University College London, UK

*Prof. dr Nijolė Burksaitienė, Institute for Literary, Cultural and Translation Studies,
Vilnius University, Lithuania*

Проф. др Александар Живојинић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Проф. др Јулијана Вучо, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције:

Снежана Зечевић, Мина Лукић

ISBN 978-86-6349-121-2

Међународни тематски зборник *Наука без граница II* резултат је научноистраживачких пројеката *Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе* (ОИ 178019) и *Косово и Метохија између националној идентитетима и евроинтеграција* (ИИ 47023), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

СУСРЕТИ / ENCOUNTERS / НЕОЖИДААННЫЕ ВСТРЕЧИ

Brent Davis	
<i>Dialogues Lead to Change</i>	3
Dragana R. Mašović	
<i>Serbs and Serbia in Irish Literature: An Introduction</i>	9

У ОГЛЕДАЛУ ФАНТАСТИЧНЕ СТВАРНОСТИ / REFLECTIONS OF THE FANTASTIC REALITY / В ЗЕРКАЛЕ ФАНТАСТИЧЕСКОЙ ДЕЙТЕВТЕЛЬНОСТИ

Mirjana N. Lončar-Vujnović, Radoje V. Šoskić	
<i>The Myth of Prometheus in the Fiction of William Golding</i>	31
Младен М. Јаковљевић, Владислава С. Гордић Петковић	
<i>Фанџазијско и фанџасџичко у савременој ѝрози</i>	51
Ана М. Андрејевић	
<i>Чосерове фабљио ѝриче</i>	67
Артеа Д. Панајотовић	
<i>Даоисџички ѝринџиј ву-веи као џемел владалачке ѝраксе Екумена у хаинском циклусу Урсуле Ле Гвин</i>	87

КЊИЖЕВНА ЛИЦА СВЕТА / LITERARY FACES OF THE WORLD / ЛИТЕРАТУРНЫЕ ЛИЦА МИРА

Небојша Ј. Лазић	
<i>Три лица света</i>	107
Марија С. Јефтимијевић Михајловић	
<i>Између Царсџива нужносџи и Царсџива слободе</i>	119
Аница М. Радосављевић	
<i>Балкански шџиџун Душана Ковачевића – драмски џексџи и џејова филмска адаџџиација</i>	133

Марија Д. Миљковић <i>Лик Марка Краљевића</i> <i>у јужнословенском контексту</i>	147
--	-----

ЈЕЗИЧКИ ОДРАЗИ СТВАРНОСТИ / LINGUISTIC REFLECTIONS
OF REALITY / ЯЗЫКОВЫЕ ФОРМЫ ОТРАЖЕНИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

Марина М. Николић <i>Стандардизовање ѿермина у српском језику</i>	165
Јелена Д. Михајловић <i>О Српскохрватском/Српском језику као наставном</i> <i>ѿредмету од 1918. ѿдине до данас</i>	179
Ана М. Јањушевић Оливери <i>Имѿератив у литурѿијском дискурсу</i>	191
Бранислава М. Дилпарић <i>О (моућем) ѿсеју катѿорије КУБА</i>	205

ИЗ УГЛА ЛИЧНОСТИ / ASPECTS
OF PERSONALITY / С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Драгана З. Станојевић, Миљана С. Павићевић <i>Саосећање, саосећање са самим собом и ѿѿтимизам/</i> <i>ѿесимизам као ѿредикѿори блаѿстиања стѿуденаѿа</i>	243
Јелена И. Давидовић Ракић, Јагода П. Петровић <i>Однос задовољства ѿсловом са социјалном ѿдршком</i> <i>и саѿревањем међу здравственим радницима</i>	261
Биљана Н. Јаредић, Јелена Љ. Минић <i>Задовољство ѿродицом заѿслених у здравственим устѿановама</i>	275
Ана Џ. Јованчевић, Nebojša M. Milićević <i>Personality Traits as Predictors of Musical Preferences</i>	291
Миљан Г. Јовић, Миодраг Б. Миленовић <i>Психѿјалванска реакција као физиолошки</i> <i>корелат ѿѿоријске постѿалије</i>	307

Nataša M. Bakić-Mirić, Davronzhon Erkinovič Gaipov <i>Crossing Cultural Boundaries - The Impact of Intercultural Communication and Multiculturalism on Globalisation</i>	323
Борис Р. Братина, Оксана А. Братина <i>Наука и технологија: границе</i>	331
Зоран Д. Недељковић <i>Социјална улога науке и њен допринос идеји напретка друштва</i>	339
Никола Р. Живић <i>Футуролошка слика социологије села</i>	351

Младен М. Јаковљевић¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за енглески језик и књижевност

Владислава С. Гордић Петковић²

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику

ФАНТАЗИЈСКО И ФАНТАСТИЧКО У САВРЕМЕНОЈ ПРОЗИ

Симболика натприродног и свега што одступа од миметичког виђења света позив је да се уоче било аберације у поретку, било тајне или преступи протагониста. Рад ће се позабавити импликацијама фантастичког и фантазијског у савременом роману. У роману *Чрна мајин земља* хрватског писца Кристиана Новака једна од тема су духови, који функционишу делом као механизам узнемирене дечје подсвести, а делом као елемент пробудене историје територије на којој обитава заједница у којој се перпетуира насиље и толеришу преступи. Натприродни елементи који се рађају из социоисторијских тензија и непосредно погађају животе појединаца видљиви су и у савременој англофоној књижевности, као у случају романа *Мали сиванац* (*The Little Stranger*) велшке списатељице Саре Вотерс, док у *Анђеоском срицу* (*Fallint Angel*) америчког писца Вилијама Хјортсберга творе кључ за суочавање са злоделима мотивисаним фаустовским тежњама потиснутим у заборав узрокован одрицањем од сопственог идентитета.

Сећање и смрт, у наведеним романима изазвана самоубиством или убиством, два су необјашњива феномена укључена у настанак фантазијских и

1 mladen.jakovljevic@pr.ac.rs

2 vladislava.gordic.petkovic@ff.uns.ac.rs

Рад је резултат истраживања на пројектима „Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе“ (ОИ 178019) и „Језици и културе у времену и простору“ (178002), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

фантастичких елемената јер истовремено и једнако снажно поричу егзистенцију и поново је ишчитавају. Између сећања, убиства и самоубиства место налази лаж, трансформисана у ритуал и праксу у којима се сустичу разбољевање и излечење. Ту амбивалентност потцртава појава духова из прошлости, а сваки елемент надреалног или халуцинантног у приповедању бива део побуне, ослобађања личности или макар почетак њеног хода ка истини.

Кључне речи: фантастика; смрт; сећање; натприродно; савремена проза.

У дефилеу усамљених побуњеника, од романа и новела Хенрија Џејмса па све до женске прозе почетка новог миленијума, увиђамо да свака борба за другачији свет почиње од приповедања, од владавине језика и приче, од артикулације наратива након ког свет више није оно што је био. Језик не ствара ред, ред је језику наметнут, баш као што су анархија и диктатура можда само различити начини наметања реда непредвидљивој стварности (Gordić Petković, 2007, стр. 140). Језик омогућава да се фантастично преточи у конкретно, фантастично које Клуат сматра врло једноставним и лако уочљивим уколико се човек концентрише на свет око себе. Заступајући став да се почетком фантастике као такве може сматрати период настанка Волполовог *Ошранишској замка*, Клуат каже да су писци пре двеста година, међу којима су Е. Т. А. Хофман, Мери Шели и, касније, По, кроз мрачно огледало видели исто што и ми данас, када је огледало поломљено (Clute, 2011, стр. 7, 55). То огледало, некада, и његове крхотине, данас, можемо пронаћи међу класичним тропима готске прозе, као што су лудило, кошмари, бекство, клаустрофобија, емотивно и физичко заточеништво, локалитети које се повезују са прошлешћу, уклетата места, ментално и физичко пропадање, тајне и сукоби који више не могу остати скривени, приказе и духови, чију манифестацију у стварном свету омогућава тенденција готских наратива да сучељавају и премошћују процепе између светова, укључујући и границе између света живих и домена мртвих. Како Хогл примећује, готско у прози опстаје јер нам омогућава да симболичке механизме, нарочито уклетост и застрашујуће духове, уклопимо у бројне аномалије наше свакодневнице, где нам помажу да се суочимо са контрадикторностима, али да останемо дистанцирани од њих, уобличених у изглед нестварно, гуђинско, прастаро и гротескно (Hogle, 2002, стр. 6).

Појавом духова у прози касног викторијанског периода (узмимо само за пример Хенрија Џејмса и Оскара Вајлда, али и Шеридана Ле Фануа и Роберта Луиса Стивенсона) манифестују се лицемерје, зло и деструкција дотад

притајени испод чврстог оклопа друштвених конвенција, али се зло може посматрати и као неочекивани импулс индивидуалне колико и класне побуне који не мора увек да се артикулише вербално. У роману савремене неовикторијанске списатељице Саре Вотерс *Мали сџранцац* (*The Little Stranger*, 2009) делање духова јесте и метафорична казна за повезивање више и ниже класе које се у Енглеској после Другог светског рата одвија и на друштвеном плану, и на нивоу приватног живота једне угледне породице. У овом роману Вотерсова, како примећује Ен Хејлман, неовикторијанску готику ставља у контекст четрдесетих година двадесетог века, где породична кућа постаје место и узрок фрагментисања идентитета и фрустрација (Heilmann, 2012, стр. 40).

Сара Вотерс се у својим претходним романима дотицала и мотива лудила и теме натприродног, писала је о односу спиритизма и психолошке манипулације у роману *Сродне гуше* (*Affinity*, 1999), а позабавила се и изазовима социопатолошке опсервације у роману *Цејарови* (*Fingersmith*, 2002). *Мали сџранцац* је приповест с тачке гледишта сеоског лекара у Ворикширу, доктора Фарадеја, смештена у годину 1947; нарацијом о стању у послератној Енглеској доминира кућа која у лекару, потеклом из радничке породице, изазива амбивалентна осећања која се углавном могу дефинисати као поштовање, дивљење и страх. Здање Хандредс Хол лагано пропада због беспарице дезорганизоване и непрактичне породице Ерс, коју је задесила судбина већине припадника локалног племства у то доба. Вотерсова повезује тему послератне немаштине, депресије и класног редефинисања британског друштва са мотивима ратних траума и кошмара, нарушене урачунљивости и измењене перцепције, психичке нестабилности и потонућа у лудило са амбицијом да фантастични мотиви надрасту и потпуно засене сензационалистичку мотивацију и претворе се у оруђе социјалне и психолошке опсервације, а да тема друштвених промена обухвати и мање очекивану, злослутну метафизичку димензију. Претварање велелепног Хандредс Хола у опустелу руину Сара Вотерс представља детаљно, помно и веристички, не би ли истакла фантастичку мотивацију заплета која ће уследити након наоко предуге експозиције; у дом Ерсових ће Фарадеј први пут крочити као дете једне служавке, а други пут као лекар који треба да прегледа четрнаестогодишњу служавку Бети, чије су анксиозност, паника и физичка слабост условљене нелагодном атмосфером након низа необјашњивих догађаја. Вотерсова користи традиционалан, одавно знан и препознатан каталог мотива натприродног, али слова која се указују на зидовима, огледала која шетају и звоно за послугу које се ноћу сабласно оглашава само потцртавају социјалну тему у оквиру повести о пропадању сеоског племства, читавог слоја угледника који нису

навикли на финансијску зависност и друштвену маргинализацију, а чији је иметак девастиран у рату – баш као што је прави почетак романа *Њрви* Фарадејев долазак у кућу, и тренутак када је, очаран једним другачијим, бајколиким светом, са зида одломио мали гипсани украс и понео га са собом. Пропаст Хандредс Хола почиње, симболично, са првим додиром једног деака из ниже класе – тако здање почиње да се круни од руке једног малог странца, који би да га освоји и присвоји, а да те опсесије није потпуно свестан. Рат ће пропадање само убрзати, пошто истопљени породични иметак није довољан да се финансира одржавање грандиозног, а нефункционалног здања. Ерсови не успевају да се прилагоде новој социјалној експанзији, послератној оскудици, редефиницији класних односа, те у великој мери зависе од Фарадејеве неседичне помоћи. Трагични крај породице лекар убрзава управо тиме што их лечи, брине о њима, запостављајући своје потребе и обавезе, но у исти мах неспособан да заустави ток разорних утицаја и фаталних околности.

У *Малом страницу* нас приповедачево и јунаково упорно настојање да натприродне појаве објасни рационалним узроцима наводе да посумњамо у његово ментално здравље; рационалистички став главног јунака и повлашћеног приповедача много је спорнији него искривљена перцепција осталих протагониста који се са духовима суочавају и од њих страдају под мистериозним околностима. Доктор Фарадеј једини је који духове не види и по сваку цену жели да оповргне све гласове о њиховом указивању, премда три јунакиње романа упорно износе сведочења и доказе о необјашњивим појавама. Фарадеј је опресивни и опсесивни глас разума који ће све подредити жељи да укине супротстављене гласове и њихове верзије догађаја супротне његовој. Због осећања одговорности и контроле емоција, али и упадљиве асексуалности, Фарадеј је додатно амбивалентна фигура: иако је сувише принципијелан да би неговао амбицију социјалног успона и био ловац на мираз, и сувише циничан да би му импоновало дружење са угледном породицом из више класе, Фарадеј ипак пристаје на класно и статусно недефинисан положај у породици, и тако бива нешто више од слуге, али мање од пријатеља. Ни чин приповедања ни концепција романа не трпе ову амбиваленцију али њено решавање отежу унедоглед, те тако читалац једино може посумњати да је Фарадеј злочинац који у својој верзији догађаја скида сваку кривицу са себе и смишљено и циљано кривотвори представе о себи и другима.

У завршници *Малој страница* чини се да је Фарадеј коначно пристао на дужност слуге какву обавља батлер Стивенс из *Остатака дана* Казуа Ишигу-

ра, да се поистоветио са својим првобитним социјалним положајем: опсесивно брине о кући и имању, и кад кућа остане потпуно празна он је редовно обилази, само сада као њен апсолутни господар, као господар приповести о њој, као једини посредник и једини сведок, једини бранилац емпиријске истине коју је успео да сачува од примеса натприродних елемената. Дакако, његова фасцинација кућом која пропада може се тумачити и као варијација на Поову причу „Пад куће Ашера“, где физичка и ментална дезинтеграција ипак ни на који начин нису повезане са социјалном стабилношћу. Међутим, алузија на Поову причу уочљива је не само зато што два јунака деле име Родерик него и због њиховог физичког и менталног пропадања које напредује паралелно са интензивирањем осећаја натприродног и материјалним пропадањем куће која у *Малом сџиранцу*, како Вотерсова наводи, развија сопствене ожиљке као одговор на Родерикову несрећу. Уз овај пример, текст је проткан и другим експлицитним подсетницима на класична дела готске традиције – на *Орканске висове* подсећа нас поређење Ерсових са животом породице Бронте, на Колрицову *Песму о сџиранцу* напомена да би убиство доктора било на корак од убиства албатроса, помињање доктора Франкенштајна на истоимени роман Мери Шели, на Дикенсова *Велика очекивања* Керолајнина констатација да је сат стао кад и сатови госпођице Хавишам у двадесет до девет, као и више него јасна велика очекивања доктора Фарадеја да се налик Пипу издигне на друштвеној лествици, док напомена да подсвест има пуно мрачних ћошкова из којих се мали странац може развити у господина Хајда директно алудира на Стивенсонову новелу *Доктор Декил и његов син Хајг* (Waters, 2009a, стр. 34, 60, 68, 389). Уз наведене узоре, сама ауторка као инспирацију наводи још Хенрија Џејмса и Ширли Џексон, као и Шарлот Перкинс Гилман, због чије су приче „Жути тапет“ зидови куће прекривени изгуљеним жутиим тапетама (Waters, 2009b).

У наведеним наративима кућа се трансформише у место ужаса, потврђујући везу *Малој сџиранца* са викторијанском готском прозом у којој су, како наводе Пантер и Бајрон, доместификоване готске фигуре, места и теме, а ужас недвосмислено смештен у свет савременог читаоца (Punter & Вугон, 2004, стр. 26), односно, како примећује Александра Ворик, готска страва прелази у ново окружење – у дуржоаски дом и урбано окружење (Warwick, 2007, стр. 30). Везу са готским наративима и тропима показују и романи савременог хрватског аутора Кристиана Новака, у којима *locus horribilis* није директно кућа као објекат, али јесте лично, приватно окружење и веза са местом одрастања и сазревања, као извором фрустрација које узрокују фраг-

ментацију личности, а одакле се преносе у контекст живота у урбаном окружењу и уједно ефектно уобличавају и повезују елементе неоготске прозе.

Тематски приоритети Кристиана Новака негде су на трагу мрачних и носталгичних приповедних тенденција савремене прозе у којој се мешају елементи фантазије, дистопије, социјалне анамнезе и латентног критиковања савремене потрошачке културе која је, пре свега, виђена као емотивно анестетизирана. У свом првом роману *Објешени* Новак уводи не само мултифокално приповедање него и паралелну реалност која се одиграва у уму једног од протагониста. Након раскида с девојком и осведочења да је постала љубавница њиховог најбољег пријатеља, главни јунак Дамир запада у стање кататоније, у ком проживљава паралелан живот професионалног плаћеног убице, а да читалац током већег дела романа уопште није свестан да се ради о фантазији, односно о дивљању ума у потпуно непокретном, обамрлом телу. Фантазија постаје не само сурогат стварности него и паралелна димензија у којој излазе на видело потиснута агресија и деструкција, каналисани тако да производе насиље и смрт. Премда далеко мање уметнички уверљив него каснија дела, Новаков дебитантски роман функционише на више равни и читаоцу отвара више слојева значења: мистични, фантастични, филозофски, идентитетски, у себи садржи наратив о одрастању и сазревању (*coming-of-age narrative*), као и историју болести. Резултат ауторове разгранате амбиције је вишеслојна проза која се привидно лако и брзо чита, али је веома сложена за тумачење, врло деликатна, опасана импликацијама које се тичу урбаног живота младих људи, потрошачке цивилизације, свакодневног баратања насиљем као комуникацијском и идеолошком парадигмом. Дамирово проживљавање више живота у виртуелној реалности наводе читаоца да помисли да би дела Вилијама Гибсона, па и наслеђе киберпанка, могли бити ауторов узор, нарочито уколико у обзир узме и роман *Црна мајини земља*, где се већ на самом почетку говори о колективној параноји, конзумеризму, аеродромима, шопинг центрима са коктелима мириса, просторима који спајају природно и конструисано, где владају „корпоративна уметност и дизајнерски идеали среће и туђе, боље живота“ (Novak, 2017, стр. 19). Међутим, мотиви психолошког развоја личности као што су прво љубавно разочарање с разорним последицама, потом различити аспекти сазревања и прихватања одговорности, те суочавање са моралним изборима, преступима и казном захтевају други и другачији ниво анализе у ком би као узор могли да нам се укажу и реалистички рани романи Хермана Хесеа и класици хрватске књижевности као што је Анте Ковачић. Наративне поставке које указују на то да је цео роман базиран на зен причи или једној јединој тарот карти опет би мо-

гле да се сведу на хипотезу која је безочно симплификована, али би без сумње морале у анализу паралелне и паранормалне реалности укључити и културолошке аномалије једног доба у ком се конзистентно подрива идеја о саможртвовању. Као једно од могућих тумачења остаје и теза да се Дамир хотимице искључује из свакодневног живота не би ли тако Свена и Михаелу, пред којима се осећао изопштено иако му је она била девојка а он најбољи друг, здружио у бризи о себи.

У роману *Чрна мајин земла* (хрватско издање Алгоритам, 2013; српско издање Књижевна радионица Рашић, 2017) једна од опет наоко споредних тема изроњених из магистралне тематске доминације различитих потискивања, склањања и затрпавања јесу духови, наративизовани најпре као вапај дечје подсвести а потом, у самој завршници романа, као агресија пробудјене историје. Имагинарни пријатељи главног јунака зову се Хешто и Пујто, израњају из мрака „између свињца и штагла“, један налик свињи, други кокошки. „Први сам их пута угледао једне од оних зимских вечери које понекад знају залутати у касну јесен, када се више ништа не види сасвим јасно“, каже главни јунак Матија (Novak, 2017, стр. 160). Из таме подсвести појављују се онда када стицај несређених околности то омогући, али имају своју независну егзистенцију и понашају се каприциозно, бахато, непредвидљиво. Имагинарни пријатељи Матијиног дечаштва настају делом као замена за преминулог оца, а делом као потреба за екстернализацијом негативних порива и рушилачких страсти детета немоћног да врати идиличну прошлост и да освести мучне конфликти у садашњости.

Чрна мајин земла почиње фактографијом о суициду која би се могла интерпретирати као део научног истраживања колико и прес клипинг из жуте штампе: „У једном је међимурском селу на јужној обали Муре од средине свибња до конца липња 1991. године забиљежено укупно осам самоубојстава“ (Novak, 2017, стр. 7). Толико тога мистичног и пренаглашено мистификованог везује се за самоубиство, а да епидемија суицида у провинцијском месту не би била феномен подложен колико истраживачкој скепси, толико и раздуктаној имагинацији знатижељника. Прва реченица романа указује на могућу мистерију, а наредна ту мистерију већ поништава и раскринкава: према службеној верзији која се наводи, никакве везе између осам случајева самоубиства није било. Прослов роману јесте и сам роман у малом, ефектан трејлер који раскрива шта ће се све дешавати, колико ће контемплације, хипотеза али и напетости настати у покушају да се ухвати неухватљиво. Сећање и самоубиство два су необјашњива феномена: и једно и друго поричу егзистенцију и поново је ишчитавају. Између сећања и самоубиства позициони-

ра се обмана, виђена као ритуал и пракса у којима се сједињују разбољевање и излечење. Појава духова, међутим, само потцртава ту амбивалентност: они постају одраз расула и индикација поремећаја у Матијином уму. Матијини злослутни и застрашујући пратиоци истовремено су имагинарни савезници настали као одраз диктатуре захтевног колектива, и сабласни узбуњивачи с којима у међимурско село стиже грађански рат. Ланац самоубистава у Међимурју током маја и јуна 1991. открива да су појединачне смрти и појединачне несрећне судбине само почетак егзистенцијалног кошмара, само увод у катаклизму: наставак је колективно страдање. Много година после тог рата Матијин пасивно-агресивни дојкот реалитета разара изграђени заштитни механизам и јунака враћа детињим самооптужбама за све смрти које никако није могао узроковати. Оно што је у *Објешенима* недовољно развијено, премда јасно наговештено, у *Црној мајци земљи* успоставља темељ приповедне логике. Раскид једне емотивне везе у *Црној мајци земљи* наизглед је конвенционално „померање тла“, наизглед очекиван покретач кризе идентитета иза које се помаљају постепено траума и ужас дубоко потиснуте прошлости: прошлост је потиснута и као слика и као језик, јер Матија не само да се не сећа ничега, него више ни не говори међимурским кајкавским.

Те 1991. кад се дешавају кључни догађаји у Матијином детињству, догодиће се ланац самоубистава као вид посредне али злослутне најаве рата, но исто тако и као опомена због изневеравања закона природе. Немогућност социјалне интеграције манифестоваће се у животима младих и старих, једнако као и у животима сиромашних и одбачених. Матија ће себе окривити за низање смртних случајева, и из самооптуживања склизнути у самозабрав и потискивање. Један од механизма бега од самооптуживања биће и ритуални покушај пребацавања кривице на имагинарне пријатеље Хешта и Пујта, на духове који се свом фиктивном владоцу обраћају, најављујући и разјашњавајући самоубистава. Елементи фантастичког тако фигурирају као емотивни пургатив и као нека врста ауторегулације трауме, у којој измишљена сећања из прошлости као механизам постепеног потонућа не само у лаж него у лажну стварност са лажном прошлошћу, постају ментално сидриште за очување здравог разума и избегавање потпуног слома личности.

Злокобни Хешто и Пујто биће део „граматике поремећаја“ у Матијином уму, али и неопходни душевни пургатив. Измишљене приче попуњавају празнине остале након потискивања у мрачне дубине подсвести трауматичног искуства и свега што на њега асоцира, попут цртежа и порука које је Матија у детињству остављао оцу на гробу. Цртеж, изрезбарен снагом стиснутих бојица, на којем дете са огромним црним очима ставља руку у уста „из

којих је у капљицама текла крв⁴, дете окружено људским ликовима „с главама окренутим од њега. Или без очију“ које се није „дало разазнати“ (Novak, 2017, стр. 83) попут Вајлдове слике у *Доријану Греју* осликава ужасе у које је потонула насликана људска душа. Но, док Доријан у својим злочинима налази хедонистичка задовољства, што га води неминовном крају при суочавању са сликом прошлости, Матија у страху да је починио злочин бежи у заборав, а због присуства потиснутих ужаса, када почне процес израњања и суочавања са њима, постаје попут духа, хода као сенка „на местима кратак и безобличан, на другима пак дугачак и сломљив, али увијек бескрајно тих и понижен“ (Novak, 2017, стр. 29). Ипак, његов лични мир саздан на климатским темељима самообмане коначно се распада и јунака враћа у прошлост.

Роман Вилијама Хјортсберга *Анђеоско срце* (*Falling Angel*, 1978), који је постао познат након екранизације Алена Паркера, понудио је мешавину више жанрова повезаних фантастичким елементима: детективног романа, трилера и хорора. Култни филм *Анђелово срце* (1987) о детективу Харију Ејнцелу³ који трага за кривцем и у тој потрази потпуно неочекивано открива сопствену кривицу реализован је као кошмарна бајка о потрази и идентитету у којој силе зла и деструкције односе победу: психолошка дубина, отвореност за друштвене теме, студија зла, унутрашња борба, душевни и културолошки конфликти, окултна симболика и сатанистичка иконографија преузети су из Хјортсберговог романа и успешно развијени на екрану. Међутим, натприродна тематика има и социјалну ноту, слично као у *Малом странцу* Саре Вотерс: сплет религиозних, магијских и мистичних мотива преузет из романа и интензиван у филму указује да пут ка спознаји зла у себи и свету подразумева истовремено и прихватање терета „беле кривице“ према афроамеричкој популацији на југу Америке. Радња се из Њујорка премешта у Њу Орлеанс зато што је Ален Паркер сматрао да је превише филмова било лоцирано у Њујорк чак и до те 1987, кад је започета дистрибуција филма. *Анђелово срце* није наишао на ревностан одзив критичара нити на хвалоспеве публике, али је остао у упамћен у историји филма као бриљантно осмишљен и исписан трилер фаустовске теме који призива могућност да кошмар има своју логику. У филму кривица је усложњена, јер злочини су последица подвојеног идентитета Харија Ејнцела односно Џонија Фејворита, произашли из деловања магије и мистике, док роман злочине приписује злокобном Сајферу. Потискивање и пројекција зла, скупа са суочавањем демонског и људског, чине и роман и филм веома упечатљивим.

3 Односно, Хари Анђело у преводу романа на српски језик.

Роман детаљно објашњава сатанистичке симболе, док, с друге стране, екранизација инсистира на њиховој визуелизацији, па обилује сликама заснованим на овим симболима, док приповедач у првом лицу, који би требало да инсистирањем на симболима отелови један паралелни свет у читаоцевој имагинацији, потпуно изостаје. Ево како је Сајфер обучен кад се појави у роману први пут: „Био је преплануо и елегантан; са замишљеним очима етерично плаве боје. На свиленој кравати боје кестена блистала је мала, наопачке окренута златна звезда“ (Hjortsberg, 2010, стр. 10). Док у роману Хари фотографише сатанистичке оргије у Њујорку, редитељ Паркер нам пред крај филма представља монтажу призора у Харијевом уму у који су укључени вртоглаво путовање лифтом који се спушта, кратке сцене убистава и призори ритуалних оргија. Филм експлоатише окултне симболе и различита објашњења Сатанине улоге и порекла, било Сатане као јасно конципираног Антихриста, било као оца детета које ће покренути одлучујућу битку за човечанство. Дете Харија и Епифани, које се појављује у једној од последњих сцена, смишљено је конструисано као слика малог Христа, чије ужарене очи пламте док показује према Харију, као да тражи да му се врати одузето.

Како наводи Сара Вотерс, у романима из деветнаестог века и њиховом друштвеном контексту постоји нешто што доприноси готском пејзажу и тумачењу, а што је њој било корисно јер је у томе пронашла начин да говори о питањима која су још увек актуелна у британској култури (Dennis, 2008, стр. 45). Она то наговештава и презименом Ерс, које се на енглеском изговара исто као реч наследници (*heirs*), чиме упућује на значај неразрешених траума и тајни из прошлости чије деструктивне и фаталне последице протицањем времена неће бити умањене. Ђина Вискер препознаје у *Малом сираницу* употребу стратегије књижевне готике, оне која користи натприродно, са стравом и причама о духовима, где њихово присуство наглашава и упозорава на заоставштину губитка и проблеме у садашњости, при чему је њихов циљ да узбуркају очекиване норме, подрију, дестабилизују, преиспитају и проблематизују конвенције, задовољство собом и стандардне наративе (Wisker, 2016, стр. 100–101).

Употреба елемената натприродног с таквим циљем препознатљива је и у Новаковим делима, као и у Хјортсберговом роману, где прошлост закопана у подсвести такође оставља трајне последице и неминовно проналази пут до свести и садашњости, а њен излазак на површину прати трауматично суочавање са истином. Дуалност наговештена мрачним ћошковима у подсвести из које се може развити „мали странац“ односи се на појединце наведених романа три аутора, али и на стварност у којој живе, која има два лица – једно

наизглед монотono, статично или учмало на површини, а друго премрежено натприродним елементима и елементима страве, духовима прошлости који се тренутку неминовног суочавања и спознаје примичу неумитно и незаустављиво, попут линије урбанизације исцртане и омеђене масовном градњом у *Малом сџранцу*. Трауматичне везе са прошлошћу интензивирају драстичне друштвене промене које су преобликовале пејзаж свакодневице и допринеле неопходности суочавања са неразрешеним теретом прошлости у измењеној, комодификованој стварности. У *Анђеоском срицу* то је време динамичних промена у друштву које доноси процват потрошачке економије педесетих година двадесетог века, док сећање на кључне догађаје континуирано води до Другог светског рата, који и у *Малом сџранцу* доноси фундаменталне промене у друштву, док је у роману *Чрна мајини земла* то разбуцтавање међунационалног сукоба на Балкану деведесетих година прошлог века.

„Људи узимају као здраво за готово да човјек нешто доживи, да направи сјећање тога догађаја које је као изравна фотографија тога догађаја, а онда, кад говори о томе, искривљује мало, неке ствари прешути, неке друге дода и то је то. Али чини се да се сјећања не искривљују него да се увијек наново креирају.“ (Novak, 2017, стр. 90).

Психолог у роману *Чрна мајини земла* оправдано сумња да је могуће доћи до правог, изворног сећања и искуства, о чему сведочи чињеница да ни фотографије нису верна ни поуздана репродукција стварности и прошлости, нити поуздани чувари сећања, што потврђује Матијина неспособност да примети да су фотографије из његовог детињства кривотворене, креиране у програму за обраду слика. Доктор Фарадеј, када добије слику на којој се налазе две слушкиње, због нејасних и замућених лица не може са сигурношћу да зна која од њих је заиста његова мајка, што ни госпођа Ерс, која му је дала фотографију, не зна са сигурношћу. У *Анђеоском срицу* фотографије Џонија Фејворита нису поуздан траг до истине, нити одговарају његовом изгледу, због операције којом је трајно променио физиономију, али и због мањкавог и недостатног памћења протагонисте које му онемогућава да у његовом лику препозна себе. У низу наново додатих сећања истина остаје обавијена веловима мистерије и фантастичног, а понирање у дубине њихових слојева разоткрива тајне које су скривали и преступе које су починили протагонисти.

Духови и натприродни елементи наглашавају континуирано присуство осећаја неопходности суочавања са прошлошћу с којом су протагонисти нераскидиво повезани, а с којом је наизглед најлакше прекинути везе забором и урањањем у свакодневицу лишену истинских, доказано објективних

сећања. Као такви, натприродни елементи могу се тумачити као метафора фрустрација изазваних околностима савремене стварности у којима трауме и непријатни догађаји потиснути у подсвест кад тад израђају на површину, што додатно наглашава и интензивира трошење животне енергије и клаустрофобично сужавање простора – у *Малом странцу* линија нових кућа не заустављиво се приближава кући у којој се једна по једна соба затвара за употребу; корени трауме у роману *Чрна мајми земла* од урбаног простора веллеграда сежу све до родног села у Међимурју сужавајући јунаку маневарски простор за бег; у *Анђеоском срцу* низ убистава постепено гради обруч око протагонисте и сужава му могућност да маневрисањем у простору избегне истину за којом трага. Међутим, натприродно у књижевности није метафора, нити га као такво искључиво треба тумачити, јер се тиме негира суштина *фантастичној* и *фантастичке* уопште.

Наведена дела уклапају се у Клутову дефиницију фантастике, по чијим оквирним условима, како их дефинише, не само по времену настанка (након Волполовог *Ойрантској замка*) него и по чињеници да их је могуће (и потребно) читати дословно, а не као метафору „јер метафоре се тумаче у односу на свет, а не обрнуто“, да „ниједно тумачење фантастичног текста које га издваја од овоземаљског контекста не може бити успешно“, као и да се „унутрашња граматика фантастике – стваралачка ватра – не може пронаћи у појединачним текстовима или у текстовима стратешки распоређеним у различите непотпуне групе, него у везама између текстова“ (Klut, 2016, стр. 86–87). Везе између текстова романа велшке списатељице Саре Вотерс, хрватског писца Кристиана Новака и америчког писца Вилијама Хјортсберга утемељене су у фантастичном, у готским тропима, у духовима прошлости рођеним у осећају кривице који пут до стварности налазе у облику деструктивне, кошмарне силе, маскиране непоузданим сећањима и елементима сопства изгубљеним или заборављеним у непожељној слици прошлости.

Приповедач може у оку читаоца бити увеличана верзија свих мана људске перцепције, бити ауторова жртва, представљати пример пристрасности, не-објективности, самообмане и погрешне процене. У овде представљеним романима он то најчешће и јесте: жртва положена на олтар фантастичке слике света. Стога је приповедање у првом лицу, исто тако, вид карактеризације – једнако колико и алегоријска парадигма људске неспособности да расуђује непристрасно. Дорит Кон препознаје два искушења приповедача у првом лицу: прво је „објективизација себе“ (а она „прекида есенцијалну везу између садашњег исказа и пређашњег искуства“), док је друго „свезнајућа презент-

тација околног света која занемарује субјективну перспективу властитог ја“ (Кон, 1995, стр. 82). Ефекат истинитости и поузданости приповедања у првом лицу проблематизован је управо због покушаја да се искуство и исказ повежу тако да надиђу субјективну перспективу. Кад год анализирамо приповедање у првом лицу морамо бити свесни игре дубоких противречности на којима се овај вид посредовања темељи. Приповедач је онтолошки и епистемолошки нестабилан субјект, а то Ја које приповеда увек је оптерећено својим доживљајним аспектом: ма колико доживљај био извор приче, он у великој мери ограничава приповедачеве ингеренције. Поседовање и посредовање личног доживљаја сужава могућност објективизације виђења. Исказ и искуство су нераскидиво повезани, но ту везу проблематизује жеља приповедача да му се верује и тежња да буде поуздан. Свака објективизација виђења релативизује вредност доживљајног, а управо је у доживљеном снага и ауторитет приповедача у првом лицу. Стога је приповедач у првом лицу вечито у процепу: како да његова прича буде и објективна и дубоко лична, како да његово искуство не изгуби вредност због провизоријума појединачног? Елементи натприродног и алтернативног нивоа егзистенције можда могу дати одговор о објективном свету тако што ће нас подсетити да је перцепција, слично језику, на много начина *gõовор*.

Литература

- Clute, J. (2011). *Pardon This Intrusion: Fantastika in the World Storm*. Harold Wood: Beccon Publications.
- Dennis, A. (2008). „Ladies in Peril“: Sarah Waters on neo-Victorian narrative celebrations and why she stopped writing about the Victorian era. *Neo-Victorian Studies* 1 (1), 41–52.
- Gordić Petković, V. (2007). *Na ženskom kontinentu*. Novi Sad: DOO Dnevnik.
- Hamburger, K. (1979). *Logika književnosti*. (Prev. Slobodan Grubačić). Beograd: Nolit.
- Heilmann, A. (2012). Specters of the Victorian in the Neo-Forties Novel: Sarah Waters's *The Little Stranger* (2009) and Its Intertexts. *Contemporary Women's Writing*, 6 (1), 38–55. doi: 10.1093/cww/vp003
- Hjortsberg, V. (2010). *Andeosko srce* (Prev. Igor Adžić). Beograd: Čarobna knjiga.
- Hogle, E. J. (ed.). (2002). *The Cambridge Companion to Gothic Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klut, Dž. (2016). Fantastika (Prev. Mladen Jakovljević). U: D. Igrošanac & M. Jakovljević (ur.), *Književna fantastika: almanah 2016* (85–93). Beograd: Čarobna knjiga.
- Kon, D. (1995). K. ulazi u zamak: o promeni lica u Kafkinom rukopisu. *Reč*, I, 7, 78–83.

- Novak, K. (2005). *Obješeni*. Čakovec: Insula.
- Novak, K. (2017). *Črna mati zemla*. Beograd: Književna radionica Rašić.
- Punter D. & Byron G. (2004). *The Gothic*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Warwick, A. (2007). Victorian Gothic. In: C. Spooner & E. McEvoy (Eds.). *The Routledge Companion to Gothic* (9–37). Routledge: London and New York.
- Waters, S. (2009a). *The Little Stranger*. London: Riverhead Books.
- Waters, S. (2009b). The Lost Girl. Preuzeto sa: <https://www.theguardian.com/books/2009/may/30/sarah-waters-books>
- Wisker, G. The Feminist Gothic in *The Little Stranger*: Troubling Narratives of Continuity and Change. In: A. Jones & C. O’Callaghan (Eds.), *Sarah Waters and Contemporary Feminisms* (97–113). London: Palgrave MacMillan.

MLADEN M. JAKOVLJEVIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Department of English Language and Literature

VLADISLAVA GORDIĆ S. PETKOVIĆ

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of English Studies

FANTASY AND FANTASTIC IN CONTEMPORARY FICTION

Summary

The symbolism of supernatural and every occurrence that departs from the mimetic representation of the world is an invitation to detect aberrations in the order of things, as well as the protagonists’ secrets and transgressions. The paper aims to analyse the implications of the fantastic and fantasy in contemporary fiction. In the novel *Črna mati zemla* (*Dark Mother Earth*) by Croatian writer Kristian Novak one of the prominent motifs are ghosts serving both as a mechanism of a child’s upset subconscious mind and an element of the resurfaced history left forgotten in the territory occupied by the community that perpetuates violence and tolerates offenses. Supernatural that emerges from sociohistorical tensions and affects the lives of individuals is also present in contemporary anglophone literature, one example being *The Little Stranger* by Sarah Waters, whereas in *Falling Angel* by William Hjortsberg it is the key prerequisite for confrontation with evildoings resulting from Faustian tendencies buried under the layers of denial of one’s own identity.

Memory and death, in the abovementioned novels caused by suicide or murder, are two phenomena involved in the institution of the fantastic: they both equally effectively deny and recapture the existence. Between memory, murder, and suicide there are lies, manifested as rituals and practices that serve as meeting points for illnesses and remedies. The manifestations of ghosts from the past highlight this ambivalence and all elements of supernatural or hallucinatory within the narrative become part of the individual's rebellion, liberation or the beginning of the walk on the path towards the truth.

Keywords: fantastic; death; recollection; supernatural; contemporary fiction.

Лектура и коректура – Центар за НИРИД:
Александра Соврлић (српски), Сузана Стојковић (руски), Аниџа Јанковић (енглески), Бобан Сџанојевић (француски)

Слог

Бобан Сџанојевић

Тираж: 200

Штампа: Graficolor, Краљево

Радови се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0. (CC BY NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Оцене изнете у радовима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.72(082)

82.09(082)

316.4(082)

НАУКА без граница II : [међународни тематски зборник]. 1, Огледала стварности / [главни и одговорни уредник делатности Мирјана Лончар-Вујновић]. - Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2019 (Краљево : Graficolor). - IX, 362 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор насл. стр.: Science Beyond Boundaries 2 . 1, Reflections of Reality; Наука без границ 2. 1, Зеркала действительности. - Радови на срп., енгл. и рус. језику. - "Међународни тематски зборник 'Наука без граница II' резултат је научноистраживачких пројеката Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе ... и Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција ..." --> прелим. стр. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на срп., енгл. или рус.

ISBN 978-86-6349-121-2

1. Уп. ств. насл. 2. Лончар-Вујновић, Мирјана, 1966- [главни уредник]
а) Мултикултурализам -- Зборници б) Компаративна књижевност -- Зборници
в) Друштвене прилике -- Зборници

COBISS.SR-ID 277700876